

BROEDVOGELS VAN DE BEEGDERHEIDE

G.M.T. Peeters, Gelreplein 33, 6067 CW Linne

J.W.P. Hannen, Oude Borghstraat 11, 6049 CS Herten

Broedvogelgegevens van de Beegderheide zijn schaars en een overzicht is nooit gepubliceerd. In dit artikel zal een overzicht van de broedvogelbevolking van dit gebied worden gegeven op basis van een in 1995 verrichte inventarisatie. Speciale aandacht zal worden besteed aan enkele kenmerkende broedvogels van de heiden en vennen.

METHODE

In de periode van 1 maart tot 30 juni 1995 werd het gebied op broedvogels onderzocht. Een deel van de aanwezige broedvogelsoorten werd alleen kwalitatief onderzocht. Dit betrof steeds algemene soorten. Van deze soorten zijn de aantallen broedparen dan wel territoria geschat en in aantalklassen ingedeeld. De overige soorten zijn gebiedsdekkend gekarteerd volgens de zogenaamde uitgebreide territoriumkartering (zie HUSTINGS *et al.*, 1985). Hiertoe werden vijf volledige in-

ventarisatieronden gemaakt. Voor één volledige ronde waren vier bezoeken vereist, die werden gebracht tussen een half uur voor zonsopgang en twee à drie uur erna. Aan verschillende delen van het terrein werden aanvullende bezoeken gebracht. Zowel in mei als in juni werd er een nachtelijk bezoek aan het gebied gebracht. Interpretatie van de veldgegevens geschiedde volgens criteria als omschreven in VAN DIJK (1996).

Broedvogelgegevens uit andere jaren zijn op vergelijkbare maar niet geheel identieke wijze verzameld.

In 1996 zijn slechts enkele kenmerkende

soorten van heide en vennen onderzocht. Tijdens vier ochtendbezoeken werd een route gelopen die alle heiden en vennen bestreek maar slechts een deel van de bossen en cultuurgebieden. De zo verkregen resultaten zijn gecorrigeerd om ze te kunnen vergelijken met de resultaten van voorgaande jaren die op het hele gebied betrekking hebben.

De gegevens uit 1992 zijn beschikbaar gesteld door de Provincie Limburg (Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting), en verzameld in het kader van de Provinciale Avifaunakartering Limburg. Voor de hierbij gebruikte methodiek zij verwezen naar SCHOLS & SCHEPERS (1991).

De broedvogelgegevens van 1982 tot en met 1990 zijn beschikbaar gesteld door de heer Berkhout te Amsterdam.

BROEDVOGEL-BEVOLKING IN 1995

In 1995 zijn in het onderzoeksgebied 66 soorten als zekere of waarschijnlijke broedvogel aangetroffen (zie tabel I).

Voor elke soort is aangegeven in welke biotooptypen ze als broedvogel voorkomen. SCHOLS & SCHEPERS (1991) hebben een systeem ten behoeve van de ornithologische waardering van soorten (en gebieden) opgesteld. Elke soort krijgt een waarderingscijfer toegekend. Een soort kan minimaal twee punten en maximaal elf punten scoren.

In tabel I staat achter elke soort het waarderingscijfer. De hoogst gewaardeerde broedvogelsoorten van het gebied zijn: Porseleinhoen en Roodborsttapuit met waarderingscijfer 8; Boomleeuwerik met waarderingscijfer 7; Barmsijs, Sijs en Dodaars met waarderingscijfer 6.

Van de aangetroffen broedvogelsoorten komen er vijf voor op de Rode Lijst (VERGEER, 1995): Dodaars, Groene specht, Roodborsttapuit en Geelgors worden genoemd als bedreigde soort (categorie C); het Porseleinhoen wordt genoemd als kwetsbare soort (categorie D).

FIGUUR 1.
Geelgors
(*Emberiza citrinella*)
(foto: K. Lemmens).

TABEL I. Broedvogels van de Beegderheide in 1995.

Voor elke soort worden achtereenvolgens vermeld het waarderingscijfer (**w**), het aantal broedparen c.q. territoria in 1995 (**#**) en de biotoopkeuze van de soort. Biotopen: **lb** = loofbos; **nb** = naaldbos; **h** = heide; **v** = vennen + oeverdelen; **l** = landbouwgebied; **g** = gebouwen. De aantallen broedparen/territoria van niet gekarteerde soorten zijn weergegeven met lettercodes: A = 1-5; B = 6-10; C = 11-25; D = 26-50; E = 51-100.

Vogelsoort	w	#	Broedbiotoop					
			lb	nb	h	v	l	g
Dodaars (<i>Tachybaptus ruficollis</i>)	6	2				*		
Bergeend (<i>Tadorna tadorna</i>)	5	1		*				
Wilde eend (<i>Anas platyrhynchos</i>)	2	9-12				*		
Wintertaling (<i>Anas crecca</i>)	5	2-3				*		
Havik (<i>Accipiter gentilis</i>)	5	2-3		*				
Sperwer (<i>Accipiter nisus</i>)	4	1-3		*				
Buizerd (<i>Buteo buteo</i>)	4	1-4		*				
Fazant (<i>Phasianus colchicus</i>)	2	B	*				*	
Porseleinhoen (<i>Porzana porzana</i>)	8	1				*		
Waterhoen (<i>Gallinula chloropus</i>)	2	2				*		
Meerkoet (<i>Fulica atra</i>)	2	5				*		
Holenduif (<i>Columba oenas</i>)	2	B	*	*				
Houtduif (<i>Columba palumbus</i>)	2	C	*	*	*			
Tortelduif (<i>Streptopelia turtur</i>)	2	1	*					
Koekoek (<i>Cuculus canorus</i>)	3	1	*					
Ransuil (<i>Asio otus</i>)	4	1		*				
Groene specht (<i>Picus viridis</i>)	4	3	*	*				
Zwarte specht (<i>Dryocopus martius</i>)	4	6		*				
Grote bonte specht (<i>Dendrocopos major</i>)	2	B	*	*	*			
Kleine bonte specht (<i>Dendrocopos minor</i>)	4	1	*					
Boomleeuwerik (<i>Lullula arborea</i>)	7	10-12			*		*	
Veldleeuwerik (<i>Alauda arvensis</i>)	2	B					*	
Boerenzwaluw (<i>Hirundo rustica</i>)	2	B						*
Wielewaal (<i>Oriolus oriolus</i>)	4	1	*					
Zwarte kraai (<i>Corvus corone</i>)	2	B	*	*				
Kauw (<i>Corvus monedula</i>)	2	B	*					
Ekster (<i>Pica pica</i>)	2	B	*				*	*
Vlaamse gaai (<i>Garrulus glandarius</i>)	2	B	*	*				
Koolmees (<i>Parus major</i>)	2	E	*	*	*			
Pimpelmees (<i>Parus caeruleus</i>)	3	E	*	*	*			
Zwarte mees (<i>Parus ater</i>)	2	34		*				
Kuifmees (<i>Parus cristatus</i>)	2	D		*	*			
Glanskop (<i>Parus palustris</i>)	3	2	*	*				
Matkop (<i>Parus montanus</i>)	2	C		*				
Staartmees (<i>Aegithalos caudatus</i>)	3	B	*	*	*			
Boomklever (<i>Sitta europaea</i>)	3	3-4	*					
Boomkruiper (<i>Certhia brachydactyla</i>)	2	C	*	*				
Winterkoning (<i>Troglodytes troglodytes</i>)	2	E	*	*	*			
Roodborst (<i>Erithacus rubecula</i>)	2	E	*	*	*			
Nachtegaal (<i>Luscinia megarhynchos</i>)	4	2	*					
Gekraagde roodstaart (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>)	4	6	*	*	*			
Roodborsttapuit (<i>Saxicola torquata</i>)	8	1			*			
Merel (<i>Turdus merula</i>)	3	E	*	*	*			*
Zanglijster (<i>Turdus philomelos</i>)	3	D	*	*				
Grote lijster (<i>Turdus viscivorus</i>)	2	6-11	*	*				
Spotvogel (<i>Hippolais icterina</i>)	2	1	*					
Zwartkop (<i>Sylvia atricapilla</i>)	3	D	*	*	*			
Tuinfluit (<i>Sylvia borin</i>)	3	D	*	*	*			
Grasmus (<i>Sylvia communis</i>)	4	4			*			
Braamsluiper (<i>Sylvia curruca</i>)	2	1	*					
Fitis (<i>Phylloscopus trochilus</i>)	2	E	*	*	*			
Tijftaf (<i>Phylloscopus collybita</i>)	2	E	*	*	*			
Fluiter (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)	5	1	*					
Goudhaantje (<i>Regulus regulus</i>)	2	D		*	*			
Vuurgoudhaantje (<i>Regulus ignicapillus</i>)	4	3-4	*	*				
Grauwe vliegenvanger (<i>Muscicapa striata</i>)	2	2-3	*	*				
Heggemus (<i>Prunella modularis</i>)	2	D	*	*	*			
Graspieper (<i>Anthus pratensis</i>)	2	1			*			
Boompieper (<i>Anthus trivialis</i>)	2	35		*	*			
Witte kwikstaart (<i>Motacilla alba</i>)	2	B			*	*	*	*
Spreeuw (<i>Sturnus vulgaris</i>)	2	C	*	*			*	*
Huismus (<i>Passer domesticus</i>)	2	C						*
Groenling (<i>Carduelis chloris</i>)	2	1			*			
Sijs (<i>Carduelis spinus</i>)	6	1-2		*				
Kneu (<i>Carduelis cannabina</i>)	2	1			*			
Barmsijs (<i>Carduelis flammea</i>)	6	1-2		*				
Goudvink (<i>Pyrrhula pyrrhula</i>)	4	1		*				
Vink (<i>Fringilla coelebs</i>)	3	E	*	*	*			
Geelgors (<i>Emberiza citrinella</i>)	5	24			*		*	
Rietgors (<i>Emberiza schoeniclus</i>)	3	1				*		

In het hiernavolgende zal een korte karakteristiek worden gegeven van de broedvogelbevolking van de belangrijkste biotooptypen op de Beegderheide.

NAALDBOS

Naaldbos bestrijkt de grootste oppervlakte van de Beegderheide. Het zijn veelal dennenplantages, vaak keurig in rijtjes geplant en onderhouden, meestal zonder struiklaag. Op enkele plaatsen zijn onderhoud en aanplant iets minder precies gebeurd, wat een gunstig effect heeft op de broedvogelbevolking. De plantages zijn zeer eenvormig en vogelarm; we vinden er veel algemene en minder hoog gewaardeerde soorten.

Regelmatig komen voor: Goudhaantje, Koolmees, Pimpelmees, Kuifmees, Zwarte Mees en de Matkop.

Enkele hoger gewaardeerde soorten die hier broeden zijn: Havik, Sperwer, Buizerd en Zwarte Specht. Interessante soorten zijn de Sijs en de Barmsijs; van beide zijn in 1995 een à twee territoria vastgesteld. Een opmerkelijke waarneming was hier een koppel Bergeenden met donzige kuikens welke op 25 mei over een bospad liep; waarschijnlijk heeft deze hollenbroeder een van de vele konijnenhollen, welke dit gebied rijk is, als nest gebruikt.

LOOFBOS

De oppervlakte loofbos is aanmerkelijk kleiner dan de oppervlakte naaldbos. Ofschoon de soortenrijkdom hier hoger is, valt dit biotoop toch enigszins tegen. Ook hier zijn algemene en minder hoog gewaardeerde soorten in de meerderheid.

Hoger gewaardeerde broedvogels in dit biotooptype zijn Kleine bonte specht, Wielewaal, Nachtegaal, Groene specht, Gekraagde roodstaart en Fluiter.

HEIDE

Dit biotooptype waar het onderzoeksgebied zijn naam aan ontleend is de afgelopen decennia sterk afgenomen. Heide is vooral met de verrijkte deposities vanuit de lucht sterk afhankelijk geworden van het gevoerde beheer.

Op de Beegderheide is het aantal broedvogelsoorten van heide en heideachtige bioto-

pen niet zo groot als dat van bossen. Door het veelvuldig voorkomen van boom- en struikopslag op de heideterreinen heeft dit biotooptype veel kleine zangertjes gemeen met de bossen. Opvallend zijn hier de hoge dichtheden van Fitis en Boompieper.

Hoger gewaardeerde broedvogelsoorten van de heidegebieden zijn Roodborsttapuit, Boomleeuwerik, Geelgors (figuur 1) en Grasmus.

Overigens geldt voor de meeste 'typische' heidevogels van de Beegderheide dat het niet zozeer heidevogels als wel vogels van kleinschalig cultuurlandschap zijn. Door het grootschaliger worden van de landbouwmethoden zijn deze vogels echter grotendeels uit het cultuurland verdreven en vinden ze een laatste toevlucht in halfopen heidegebieden zoals de Beegderheide.

FIGUUR 2. Paartje Wintertalingen (*Anas crecca*) (foto: K. Lemmens).

VENNEN

Het Beegderven is ornithologisch het belangrijkste ven van de Beegderheide. Hier broeden onder andere Dodaars en Wintertaling (figuur 2) naast gewonere soorten als Meerkoet, Waterhoen en Wilde eend. De andere vennen zijn vele malen kleiner en bieden zodoende minder ruimte voor watervogels.

Het Koeven is weliswaar groter maar heeft teveel te lijden van verstoring. Opmerkelijk is de aanwezigheid van een territorium van het Porseleinhoen bij het Franckenven.

LANDBOUWGEBIEDEN

In het onderzoeksgebied liggen enkele grotere akkers die nu echter zo intensief beheerd worden dat er voor vogels geen plaats meer is. Alleen langs bosranden broedt nog een enkele Geelgors of Boomleeuwerik.

Waar akkers worden afgewisseld met een bosperceel, een houtwal of een overhoekje zijn er meer mogelijkheden voor vogels. Op de Beegderheide is de Geelgors een typische broedvogel van dergelijke steeds zeldzamer wordende situaties.

VOGELS VAN HEIDEN EN VENNEN DOOR DE JAREN HEEN

Momenteel ligt op de Beegderheide het enige heide- en vennencomplex van enige omvang in Midden-Limburg tussen enerzijds het Meinweggebied en anderzijds het complex Boshoverheide-Weerterbergen.

De heidevogelfauna van de Beegderheide steekt echter schril af bij die van de Meinweg (VAN ASSELDONK, 1990) of van de Boshoverheide-Weerterbergen (VAN NOORDEN, 1994). Weliswaar heeft de Beegderheide nog

florerende populaties van Boompieper, Boomleeuwerik en Geelgors en broedt de Dodaars bij de vennen, een groot aantal min of meer kenmerkende soorten van heiden en vennen ontbreekt. De bovengenoemde gebieden hebben echter een aanmerkelijk grotere oppervlakte dan de Beegderheide, en veelal neemt de soortenrijkdom van heidevogel-gemeenschappen toe bij een grotere oppervlakte heide (OPDAM & RETEL HELMRICH, 1984).

Oudere broedvogelgegevens van de Beegderheide zijn schaars. De gegevens van een aantal kenmerkende soorten van heiden en vennen zijn samengevat in tabel II en III. Het is duidelijk dat de Beegderheide vroeger

TABEL III. Aantal territoria van enkele heidevogels op de Beegderheide in 1990, 1992, 1995 en 1996.

Gegevens uit 1990 beschikbaar gesteld door Berkhout; gegevens uit 1992 beschikbaar gesteld door Provincie Limburg (Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting).

Soort	1990	1992	1995	1996 ¹
Dodaars	3	3	2	1 (1)
Wintertaling	-	3	2-3	0 (0)
Boomleeuwerik	14 ²	11	10-12	4 (6)
Boompieper	-	23	36	33 (40)
Geelgors	13	12	24	17 (21)
Rietgors	3	1	1	1 (1)
Grasmus	-	5	4	2 (3)
Roodborsttapuit	1	0	1	0 (0)

¹ = het eerste cijfer geeft het aangetroffen aantal territoria in het onderzochte deel van het gebied weer, tussen haakjes het voor het gehele gebied berekende aantal territoria
² = aantal territoria in 1988

TABEL II. Voormalige broedvogels van de Beegderheide.

Gebaseerd op gegevens van Berkhout (pers. med.) tenzij anders vermeld.

Soort	Opmerking
Boomvalk	1982-1985: 1 broedpaar nabij Fengersven; 1988-1992: 1 broedpaar nabij Beegderven.
Nachtzwaluw	In zeventiger of begin tachtiger jaren als broedvogel verdwenen ¹ ; in 1985 en 1989 een waarneming van een solitair exemplaar.
Blauwborst	1990: 1 broedpaar bij Beegderven.
Sprinkhaanrietzanger	1983-1985: 1 broedpaar bij Fengersven; 1990: 1 broedpaar bij Beegderven.
Duinpieper	1982-1983: 1 broedpaar bij Zoadberg. ²

¹ = Gebaseerd op gegevens in SCHEPERS & VAN ASSELDONK (1989)
² = BERKHOUT (1995)

meer typische heidevogels kende. Wel is het zo dat uit de veelal fragmentarische gegevens in tabel II niet altijd blijkt of de nu verdwenen soorten maar incidenteel in het gebied broedden of regelmatige broedvogels waren. De Boomvalk en wellicht ook de Nachtzwaluw (tot de zeventiger jaren) kwamen waarschijnlijk jaarlijks tot broeden.

Een overzicht van de broedvogelgegevens van de belangrijkste broedvogels van heiden en vennen wordt gegeven in tabel III.

De vennen en hun omgeving zijn vooral van belang als broedgebied voor Dodaars, Wintertaling en Rietgors. De Dodaars komt alleen nog voor rond het Beegderveen, en lijkt onder druk te staan. Tot 1985 broedde de soort ook rond het Fengersven (persoonlijke mededeling R. Berkhout), maar door verlanding als gevolg van eutrofiëring is dit ven voor de Dodaars ongeschikt geworden. De overige vennen lijken te klein of te ernstig verstoord om voor de Dodaars als broedgebied in aanmerking te komen.

Het voorkomen van de Wintertaling is vrijwel beperkt tot het Beegderveen. In 1996 was de soort echter alleen nog maar in het vroege voorjaar aanwezig; in het broedseizoen is de soort niet waargenomen.

Ook de Rietgors komt alleen nog rond het Beegderveen als broedvogel voor. Berkhout (persoonlijke mededeling) trof in 1990 echter ook territoria aan bij het Fengersven en de Grote Beegderpeel. Naar de oorzaak van deze achteruitgang kan slechts worden gested.

De broedpopulatie van de Boomleeuwerik lijkt al jaren min of meer constant, maar gaf in 1996 een sterke daling te zien, die wellicht veroorzaakt is door de strenge winter 1995-1996.

Boompieper en Geelgors doen het goed op de Beegderheide. Beide soorten hebben hier een voorkeur voor heiden met opgaande begroeiingen en bosranden. Daarnaast zijn van de Boompieper territoria aangetroffen in open dennenbossen, terwijl de Geelgors regelmatig is aangetroffen in bosranden langs cultuurgronden.

De Grasmus komt op de Beegderheide met name voor op door bramen gedomineerde ('verbraamde') heidevelden.

De Roodborsttapuit is blijkbaar een onregelmatige broedvogel in het gebied. Zowel in 1990 als 1995 was één territorium aanwezig in een (steeds ongeschikter wordende) bos-aanplant ten westen van het Beegderveen.

DISCUSSIE

De Beegderheide vormt het laatste heide- en vencomplex op de westelijke Maasoever in Midden-Limburg. Ofschoon verarmd, zijn de heiden en vennen ook voor vogels nog steeds erg waardevol. Uit ornithologisch oogpunt zou het beheer van de Beegderheide dan ook primair gericht moeten zijn op handhaven en waar mogelijk versterken van haar betekenis voor vogels van heide en vennen.

Om de rust in het terrein te handhaven is het noodzakelijk dat de recreatie in banen geleid wordt. Met name loslopende honden, crossers, ruiters en recreanten buiten de paden vormen een ernstige bron van verstoring die teruggedrongen dient te worden.

Wat betreft de vennen is momenteel alleen het Beegderveen echt belangrijk voor watervogels. Hiernaast lijkt vooral het Fengersven kansen te bieden voor de toekomst, en een opschoning van dit 'ven' biedt perspectieven voor bijvoorbeeld Dodaars en Wintertaling. Het beheer van de Beegderheide zal in de nabije toekomst gericht zijn op het verbeteren en vergroten van het heidebiotoop (zie HERMANS & VAN DER MAST elders in dit nummer). Voor broedvogels is het hierbij vooral van belang dat voldoende structuurverschillen (vliegdenen, boomgroepjes) in de heide gehandhaafd blijven, en dat de overgangen bos-heide geleidelijk zullen zijn.

Om de heide te handhaven zal beheer nodig blijven. Met het oog op verstoring of vertrap-ping van nesten van bodembroedende vogelsoorten dienen ingrijpende beheersmaatregelen als maaien, plaggen of intensievere vormen van begrazing buiten het broedseizoen plaats te vinden.

Mits omzichtig uitgevoerd zal het voorgeno-men beheer van de Beegderheide ook een positief effect op de (heide-)vogelbevolking van het gebied hebben.

DANKWOORD

Een woord van dank aan de Provincie Limburg (Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting) die inventarisatiegegevens uit 1992 beschikbaar stelde. Aan de heer R. Berkhout is dank verschuldigd voor het verstrekken van gegevens over heidevogels van de Beegderheide.

SUMMARY

BREEDING BIRDS OF THE BEEGDERHEIDE

A quantitative bird inventory of the Beegderheide was made in 1995, in which 66 species of breeding bird were discovered. Most of these were more or less common species of forests and parkland. The breeding bird community of the heathlands and pools seems to be greatly impoverished; data from previous inventories shows that this decline and disappearance of a large number of characteristic heathland birds from the Beegderheide is a fairly recent phenomenon. The paper briefly discusses possible causes of this decline, as well as the possibilities for restoration of the heathland bird community at the Beegderheide.

LITERATUUR

- ASSELDONK, E. VAN, 1990. Broedvogels van de Meinweg in 1988 en 1989. *Limburgse Vogels* 1(3): 1-10.
- BERKHOUT, R., 1995. Vogels in de Leudalstreek (3): Waarom verdwenen kuifeeuwerik, duinpieper en grauwe gors uit ons cultuurland? *Rondom het Leudal* 20(2): 412-416.
- DIJK, A.J. VAN, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- HERMANS, J.T. & G. VAN DER MAST, 1996. De Beegderheide: landschap van heide en vennen. *Natuurhist. Maandbl.* 85 (10): 187-191.
- HUSTINGS, M.F.H., R.G.M. KWAK, P.F.M. OPDAM & M.J.S.M. REIJNEN, 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc: Wageningen; Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels: Zeist.
- NOORDEN, B. VAN, 1994. De broedvogels van Midden-Limburg. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied III, 1992. Provincie Limburg, Maastricht.
- OPDAM, P. & V. RETEL HELMRICH, 1984. Vogelgemeenschappen van heide en hoogveen: een typologische beschrijving. *Limosa* 57 (1984): 47-63.
- SCHOLS, R. & F. SCHEPERS, 1991. De broedvogels van het noordelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied I, 1990. Provincie Limburg, Maastricht.
- VERGEER, J.W., 1995. Vogels van de Rode Lijst. Stichting Uitgeverij K.N.N.V., Zeist.